

Všechny rozhlasové pořady rozšiřují, nebo by aspoň měly rozšiřovat naše vzdělání. Rozhlas má na tomto poli neobyčejně širokou paletu možností, aniž by se slůvkem zmínil o tom, že chce někoho vzdělat.

Uvedu jeden příklad za všechny – pro naši, tedy pro literární redakci již několik let připravuje básník Pavel Šrout cyklus „Ostrov, kde rostou housle“. Je sice určen pro děti, ale z ohlasů víme, že jej poslouchají i dospělí. Tento pořad je přímo programově vzdálen

jakékoliv naučenosti, informace typu „František Hrubín se narodil tehdy a tehdy, napsal to a to“ jsou předem vyloučeny. Poslech však jistě vyvolá v nejmladších posluchačích pocit, že poezie je naprosto samozřejmou součástí života, jako třeba koloběžka nebo házátka. To škola většinou neumí a zde je rozhlas nezastupitelný.

Z těch několika slov, která jsem řekl, je zřejmé, že téma letošního semináře je značně široké, a sám jsem zvědavý, čím obohatí mé jinak chatrné vzdělání.

Prof. PhDr. Pavel Rýdl, CSc.

Univerzita Pardubice

O vzdělávání

Zabývám se vzdělávací politikou, pedagogikou a různými dalšími naukami, které se týkají vzdělávání, výchovy a kultivace lidí. Jak jezdím po republice, často poslouchám různé rozhlasové stanice a mám určitý přehled o tom, jak na tom některé stanice jsou s tzv. vzdělávacími pořady. Rád bych úvodní proslov pana Halase doplnil o některé obecnější poznatky a trendy, které se v oblasti vzdělávání objevují nejenom u nás, ale ve vyspělých zemích vůbec.

Prvním trendem je, že se škola zásadně snaží změnit. Dá bych důraz na ten pojem „snaží“, protože je to záležitost dlouhodobá. Už několik desetiletí se hovoří o krizi výchovy a vzdělávání a východiskem je zřejmě poznání historických souvislostí, proč krize výchovy od sedmdesátých let nastává.

Prvním problémem je, že někde od počátku sedmáctého století začínalo být vzdělávání výrazně institucionalizováno, to znamená, že neformální vzdělávání se začalo soustřeďovat do institucí, které systematicky začaly určité jedince připravovat na jejich pozici ve společnosti. Dostávaly se do situací, kdy v průběhu osmnáctého – devatenáctého století škola obracela svůj zájem především na minulost, tedy **zprostředkovávala minulost**. To, co bylo zatím poznáno, a to ještě v nějakém uzavřeném systému. Dvacáté století potom přináší dvě velké změny a tam začíná, podle mého názoru, krize školy, stále organizované podle systému konce osmnáctého století. A to je **obrat k budoucnosti a současnosti**, to znamená obsah vzdělávání se orientuje na současnost a stále více dnes už na budoucnost, o které nevíme téměř nic. Můžeme se domnívat, jaká bude, jedna velká pravda zmizela a každý máme svoji pravdu. Myslím si, že je těžké skloubit představy o tom, jak se to asi bude dále vyvíjet a v jakých podmínkách budou naše děti nebo naši vnukové a vnučky žít.

Druhý problém je, že se vzdělávání rozšířilo a stále více se rozšiřuje do oblasti neformálního vzdělávání. To znamená mimo instituce, které tím ztrácejí monopol. Zcela oprávněně, protože nestačí zavádět do svých obsahů a do své organizace ty nejnovější poznatky a dokonce ani neumí z velké části zajímavou formou nové poznatky zprostředkovávat. Proto se hovoří o změně funkce školy. Zabývám se zahraničním školstvím, kde především z politickopedagogických dokumentů je cítit, že jako funkce školy se stále více prosazuje záležitost sociálního soužití. To znamená otázka **vzájemného respektování se**. Sociálních, komunikačních, partnerských, tolerančních a různých aspektů a sekundárně teprve je tam nějaké vzdělání, za které většinou v Evropě považujeme sumu poznatků. Určité utříděné poznatky, o kterých jsme

schopni hovořit, reprodukovat je, měně už je využívat v praxi.

Takže zde je jedna tendence zcela jasná – **škola rezignuje na svůj monopol v předávání poznatků** o světě. Od počátku dvacátého století začínají vznikat média v tom nejširším slova smyslu a už po druhé světové válce začínají přebírat tuto funkci. Mají jeden nedostatek vůči škole jako instituci, a to, že nesystémově zprostředkovávají onen svět. Začátek našeho tisíciletí ale ukazuje, že i onen systémový zprostředkovávací model, který škola stále prostřednictvím nějakých předmětů nebo témat nabízí, už přestává být funkční. Takže se dostáváme do oblastí, kdy se škola snaží využívat řadu pořadů, řadu námětů, které přinášejí média a dokonce přebírá i metody jejich zpracovávání. Snaží se tedy formovat novou generaci prostřednictvím zcela nových forem a metod, které ve školství byly ještě do osmdesátých, devadesátých let poněkud neznámé.

Další tendencí je **demokratizace vzdělávání**. Tady bych se zastavil u něčeho, co rozhlas nebo televize má v podstatě v popisu práce, protože může působit na kohokoliv a kdykoliv. Otázkou jenom je, jak už bylo řečeno, jestli se otočí knoflíkem nebo se neotočí. Škola má přesně vymezené časy, kdy působí. Psychologové stále více poukazují na to, že stále většímu počtu dětí to nevyhovuje, že jsou schopny se učit i v jiných časech a možná efektivněji.

Shrnuli to: škola v demokratizaci bude muset (a už se to i projevuje) slevovat ze svých úrovní, které si vybudovala někdy koncem devatenáctého a počátkem dvacátého století. Zdá se, že právě toto je jeden z odrazů krize výchovy, že to, co jsme se učili nebo co se naši předchůdci učili na gymnáziích, my už dnes probíráme na základní škole a gymnázia zprostředkovávají věci, které se dříve učily na univerzitách. Co se má tedy učit na univerzitách?

To je právě velký problém: **rozšiřování se přístupnosti vyšších stupňů vzdělávacích**, a samozřejmě, takže pokles úrovně připravenosti studentů. Co zatím asi ve společnosti neumíme dostatečně, je provázanost školských institucí se systémovým vzděláváním a médií se vzděláváním tematizovaným, na zajímavých přístupech postavených poznacích a možná i pořadech, které probouzejí fantazii mnohem více než rutinní učitel nebo učitelka.

Třetí problém, který vidím, je **v obsahu vzdělávání**. Škola nestačí vstřebávat nové poznatky a tím, jak se vlastně neustále snaží opakovat zažita témata (tak aby rodiče byli schopni také pochopit, co se vlastně děti učí), víceméně musí děti opakovat to, co se učili jejich rodiče

Objevují se dvě velké oblasti ve vzdělávání, do kterých se škola dnes velmi silně tlačí. Souvisí to se sociálním aspektem.

První je **udržitelnost života**. To souvisí s existenčními záležitostmi společnosti. Druhá oblast je **zdraví**. Zdraví v tom nejširším slova smyslu. Minulý týden jsem byl ve Skotsku, kde místní ministerstvo vzdělávání dalo za povinnost všem školám, dokonce jako prioritní cíl, vychovávat zdravou populaci. O vzdělání tam není ani slovo. Populace má být zdravá. Ptal jsem se ředitelů pěti škol, kde je to vzdělání. Říkali: „*to je v tom zdraví. Zdravá společnost musí být vzdělaná. My nepoužíváme slovo vzdělání jako prioritní, my jako prioritní používáme pojem zdraví.*“ To se mi líbilo, protože u nás se pod pojmem zdravá škola míní několik desítek škol, které se snaží realizovat program Světové zdravotnické organizace, kde se k dětem chováme slušně a kde jsou zaváděny určité hygienické normy. V teorii to zní velmi pěkně, ovšem v praxi se potom ten program redukuje na pitný režim a na odpočinkový koutek s polštářky, kam si děti za odměnu mohou jít na chvíli lehnout. To není zdravá škola. Inspiraci bychom mohli hledat např. ve Skotsku. Skotové na to vynakládají dost peněz, což mě překvapilo, není to zrovna skotský přístup, ale asi je to ten existenční.

Dalším problémem je **zvýšení vlivu neformálního vzdělávání**. Zde vidím obrovskou možnost médií a dalších orgánů, které ve společnosti zprostředkovávají informace, vyrábějí informace, třídí je, archivují je, dostat se do pozice institucí, které jsou žádány a které se stanou součástí vzdělávací soustavy. Zatím jsou podle teorie součástí vzdělávací soustavy **školy**, pak **muzea**, **knihovny**, ale o médiích se tam nehovoří. A přitom – média jsou dnes rozhodující. Podíváte-li se na statistiky, kolik času strávíme poslechem nebo pohledem na média, tak zjistíte, že to je kolem 30 % našeho života, kdy jsme neustále ovlivňováni nějakými proudy informací, inspirací, představ někoho jiného. Můžeme si z toho vybírat nebo nemusíme. To znamená, že škola, kde trávíme přibližně 10 % svého života, a to hlavně na začátku, ztrácí i tuto sílu. Ta je předpokladem pro určité kultivace, pro **celoživotní vzdělávání**.

A zase **ekonomicko-sociální pohled** – stále více prostředků se vynakládá na celoživotní neformální vzdělávání, a stále méně prostředků je v rozvinutých zemích věnováno na formální vzdělávání, které je už vnímáno jako první krok k tomu celoživotnímu. Dalo by se hovořit velmi dlouho o celoživotním vzdělávání, o problémech,

které s tím souvisí. O tom, že EU nám zprostředkovává jakési představy (přes Lisabonské procesy a Boloňské procesy a různé další procesy) o **nutnosti se vzdělávat**.

Pro mě osobně: na jednu stranu vzdělávání není nikdy pro náš život dost, kultivuje, ale může také zabíjet. Je to jenom otázka, **jaká je forma vzdělávání a jakým způsobem k tomu přistupujeme a co si z toho bere-me**. Oni i vysoce vzdělaní lidé s hlavou plnou poznatků byli v minulosti nemorální zrůdy. Vidíme to na řadě politiků či řadě nacistických pohlavárů. Byli to kultivovaní lidé a přitom dokázali své vzdělání zneužít pro nelidské metody. Takže pokud hovoříme o vzdělávání, myslím si, že jedna stránka jsou pojmy a systémy poznatků, ale s tím se musí ruku v ruce pojit morální stránka, tedy kultivace osobnosti. To zatím škola moc neumí. Umí to dělat metodami, které jste asi taky zažili – taktika zdviženého prstu, kárání, trestání, v podstatě degradace osobnosti, což je velmi nemotivující.

V řadě škol se snažíme s učiteli, řediteli, rodiči vytvářet jinou tendenci, vytvářet jinou atmosféru, jiné klima, **klima vzájemné podpory, spolupráce, partnerství**. Jde to pomalu, ale je to jediná cesta, jak se vymanit z pomalu se rozrůstajícího cynismu, který uchvacuje stále větší a větší prostor i v médiích.

V souvislosti s tím chci poukázat např. na zablokování některých televizních kanálů určitými pořady, které naprosto nevedou ke vzdělanosti, ale vedou k informovanosti. Možná, že to je zrcadlo nás všech. Měli bychom se zamýšlet nad tím, jestli to zrcadlo je rovné, jestli je opravdové a nebo jestli to je bludiště na Petříně, které nám poskytuje křivý obraz. Zatím nemám recept na to, jakým způsobem proti tomu aktivně bojovat. Víím jenom, že to je individuální věc každého z nás, jestli se můžeme spojit nebo propojit, to je asi věc společné diskuse.

Přál bych si, aby se **formální školské vzdělávání propojovalo s médii**, protože to je jediná cesta vzájemné podpory. Pokud se budeme ubírat izolovaně svými vlastními cestami a nebudeme vytvářet ani prostor pro sdělení si vlastních problémů, tak si vytváříme izolované prostory a budeme se za chvíli točit v kruhu. Abych ale skončil optimisticky – je mi 52 let a ještě zhruba 15 let bych rád v této problematice něco dělal. Takže i když je to čím dál těžší, ještě se budu snažit něco udělat. Byl bych moc rád, kdybych v rozhlasu slyšel, že čím dál tím více pořadů je vnímáno tímto směrem či způsobem. K tomu rozhlasákům přeji, aby se jim to dařilo.

Mgr. Eva Ješutová

Vzdělávání a rozhlas v historickém vývoji

V první řadě je třeba vymezit, co vlastně chápat pod pojmem vzdělávání. Vzdělání je definováno jako rozvíjení duševních schopností člověka, osvojení širokých znalostí soustavným poznáním, zvláště studiem, nebo jako soubor nabytých vědomostí. Vzdělávání, jak již sám nedokonavý tvar slovesa, s nímž je substantivum spřízněno, napovídá, je třeba chápat jako neukončený proces všestranného rozvoje člověka, jeho schopností a možností. Vzdělávání nelze chápat jen v úzkém slova smyslu jako proces výuky či učení. Velice důležitou formou šíření vědeckých a kulturních poznatků, jimiž se zvyšuje úroveň znalostí i intelektuální aktivita širokých vrstev společnosti, a která má své nezastupitelné místo v rozhlasovém vysílání, je popularizace. J. Branžovský ji výstižně charakterizoval jako překlad odborné informace z jazyka daného oboru do širšího veřejného jazyka.

A jak je to se vzděláváním rozhlasem? Vzdělávání rozhlasem je jednou z mnoha forem sebevzdělávání. Velice zjednodušeně lze říci, že vzdělávat může svým způsobem prakticky každý pořad. Vzdělávání rozhlasem má své specifické rysy, výhody i nevýhody. Velkou výhodou vzdělávání rozhlasem je jeho široká dostupnost, naproti tomu nevýhodou je skutečnost, že stejné úrovně podání se dostává jedincům na různém stupni a úrovni vzdělanosti. Recipient je (až na výjimečné případy – poslechové kroužky, RU, vysílání pro školy) osamocen, chybí přímý kontakt učitel – žák, postrádá účinnou zpětnou vazbu. Nevýhodou rozhlasu je i to, že příjemce nezaměstnává plně, což velmi často vede k tomu, že poslech se stává kulisovým. Oproti tomu výhodou je možnost vzdělávat se i při jiné činnosti.

Vzdělávání v éře Radiojournalu

Radiojournal řadil vzdělávání a výchovné působení mezi svá nejdůležitější poslání. První programový šéf RJ Miloš Čtrnáctý definoval funkci rozhlasu ve veřejném životě jako kulturní a vzdělávací těmito slovy: „*Jde o to, aby československý rozhlas odpovídal kulturním tradicím našeho uměleckého vývoje, aby zapadal úspěšně do rámce našeho veřejného života. Radiojournal chce dát programu vlastní ráz, který by odpovídal našim odlišným poměrům domácím.*“¹⁾

Vzdělávací program rozhlasu se začal rozvíjet později než program umělecký a zpravodajský a jeho vývoj byl zdoluhavější. V prvopočátcích vysílání bylo mluvené slovo jen jakýmsi doplňkem, výkladem programu či stručnou informací. Vzdělávací a osvětový charakter byl sice zastoupen jak u pořadů slovesných, tak hudebních, v žádném případě ale nelze hovořit o vzdělávání prvoplánovém.

Vysílání prvních přednášek

První období zahrnuje zhruba jeden a půl roku, od zahájení pravidelného vysílání do prosince r. 1924. Žánrově bylo omezeno téměř výhradně na přednášky. Jejich autory byli většinou externí spolupracovníci rozhlasu, uznávaní odborníci v daných oborech. První přednáška zazněla 7. srpna 1923, měla propagační charakter a byla věnována samotnému rádiu. V roce 1924 na ni navazovaly další přednášky propagačního charakteru, pronesené v esperantu dr. Augustinem Pitlíkem. Programový věstník Radiojournal k tomu v březnu 1924 uvádí: „*Esperanto a radiotelefonie – 31. ledna 1924 byla ze Kbel uspořádána radiotelefonická esperantská přednáška A. Pitlíka o „Československých cizineckých atrakcích“, jež se těšila nejen velké pozornosti domácího tisku, ale i evropské veřejnosti. Podobné úspěchy přinesly esper. radiotelefonické přednášky o Smetanovi (2. března 1924) a P. V. Veletržích (17. března 1924).*“²⁾ První česká přednáška věnovaná Antonínu Dvořákovi, spojená s koncertem z jeho děl, se odvysílala 1. května 1924, tedy v den dvacátého výročí jeho úmrtí. I v tomto případě byl autorem externí spolupracovník rozhlasu ing. Otakar Šourek, uznávaný odborník a znalec Dvořákova života a díla. V dalších týdnech následovaly české přednášky rovněž z oblasti kultury – např. literárního historika a kritika Františka Sekaniny o významu knihy, básníka Petra Kříčky o vlastním díle a s jeho recitací, o muzeu Staré Prahy a tvůrci opony Národního divadla Vojtěchu Hynaisovi (historik F. X. Harlas). Kromě náročnějších přednášek byla zařazena i řada dalších lehčích témat, např. cestopisných nebo obsahujících praktické rady a zkušenosti.

Přednášky vysílány pravidelně

Druhé období vzdělávání rozhlasem začíná prosincem r. 1924, kdy se přednáška stala pravidelnou součástí rozhlasového programu. Měla i víceméně okruh stálých autorů, specializovaných na jednotlivá témata. V úterý a pátek v pravidelném vysílacím čase přistupovali k rozhlasovému mikrofonu přednášející, aby posluchačům zprostředkovali věcné a odborné poučení v nejrůznějších oblastech všedního života. Velkou posluchačskou oblibu si získaly přednášky zdravotnické v podání dr. Zuny, dr. V. Drimla, prof. dr. A. Jiráskova z oblasti moderní chirurgie či dr. E. Klimenta (o rakovině a alkoholu). Přednášky vlastivědné obstarávali dr. Čeněk Zíbrt a ředitel knihovny Národního muzea dr. J. Volf. I vědy technické zastupovaly významné technické kapacity (ing. dr. Hro-

mada, prof. dr. Holub a další). Cestopisné přednášky zajišťovali např. známý cestovatel E. S. Vráz, V. Němec (Afrika) a ministerský rada Kamenický o domácí turistice. Ve středu a v sobotu v čase 19.19 hod. doplňovaly praktické rady z různých oborů relace pro domácnost, jak napsal věstník „*Radiojournal zavádí přednášky pro hospodyně, které sledují účel praktický a mají poskytnout našim posluchačkám rady a poučení.*“³⁾ Jak je vidět, přednáška se rychle zabydlela v rozhlasovém vysílání, záhy se stala nejčastěji používaným publicistickým žánrem, získala pravidelné vysílací časy. Jejím rozsah byl od 5 do 15 minut, zpravidla však 10 minut.

Do přednáškové činnosti vstupují další subjekty

Třetí období ve vývoji rozhlasového vzdělávání zahájilo na počátku roku 1926 rozšíření programu o přednášky různých mimorozhlasových institucí. 3. ledna 1926 zahájil jako první z odborných rozhlasů své vysílání Zemědělský rozhlas. Mimochodem – jednalo se o první odborné rozhlasové vysílání v Evropě. Krátce po něm zahájil i Dělnický rozhlas, následoval Rozhlas pro průmysl, obchod a živnost. Tím začala dvojkolejnost v osvětové a vzdělávací činnosti. Vedle všeobecně vzdělávacích pořadů začalo fungovat vzdělávání zaměřené na určitou skupinu posluchačů, navíc připravované zcela mimo vliv rozhlasu. Vysílání odborných rozhlasů totiž řídila kuratoria, stojící mimo vliv vedení RJ. To, že právě zemědělský rozhlas začal vysílat jako první, souvisí se skutečností, že stát se stal většinovým podílníkem v rozhlasové společnosti, a jak známo, agrární strana měla značný vliv na dění ve státě. Poradní sbor při ministerstvu školství a národní osvěty proto 29. prosince 1926 konstatoval, „*že vznik odborných rozhlasů byl vážným přírůstkem programu, ale že odborné rozhlasové vysílání nebudou rozšiřovány.*“⁴⁾ Současně zdůraznil nepřípustnost jakýchkoli politických tendencí.

Kromě tzv. odborných rozhlasů svůj prostor ve vysílání získaly nejrůznější osvětové a lidovýchovné instituce, což vedlo k zahlcování rozhlasového programu. Požadavky Lidové akademie či Masarykovy akademie práce byly uspokojeny poskytnutím prostoru pro přednášky z určité specializované oblasti.

Toto období, pro něž je charakteristické vybudování spolupráce různých korporací, vedlo zpočátku k rozkvětu vzdělávacího programu, ale končí v těžko zvládnutelné situaci. Zájem o vysílání projevovaly další a další instituce, jejichž požadavky nebylo možné realizovat.

Vyčlenění literárního oddělení

To byl patrně jeden z důvodů, proč dosavadní programový šéf Miloš Čtrnáctý postoupil část svých kompetencí, týkajících se literárního oddělení, dr. Miloši Karešovi. Tato změna zahajuje čtvrté období. Do literárního odboru byly začleněny i přednášky a na zásah dr. Kareše začal Radiojournal část přednáškového programu obstarávat sám. Ovšem v duchu Karešovy zásady: „*třeba dbáti, aby nebylo hovořeno o ožehavých tématech*“⁵⁾. Zásadou dr. Šourka bylo „*přednášek málo, ale hodnotných a lépe honorovaných*“⁶⁾. Paralelně se vysílaly přednášky odborných rozhlasů. Dle statistiky r. 1927 zajistil RJ sám 170 přednášek, což představuje týdně tři přednášky a cca 40 % z celkového počtu odvysílávaných přednášek. Kromě toho pětkrát týdně dodával přednášku Masarykův lidovýchovný ústav, dvakrát týdně Lidová akademie a jednu přednášku týdně Masarykova akademie práce.

Referent pro přednášky nastupuje

Rozhlasový program se ovšem rozvíjel a vyžadoval další specializaci. Proto byl počátkem r. 1931 do literárního odboru přijat jako referent pro přednášky mladý přírodovědec dr. Otakar Matoušek.

Právě on upozornil na Programové konferenci v létě 1931 na skutečnost, že odborné rozhlasové často zařazují do svých relací i témata, která jim nepřísluší, např. cestopisné přednášky. Současně se vyslovil pro omezení počtu přednášek pečovatelských organizací. O vztahu RJ a odborných rozhlasů mnohé napovídá rezoluce, přijatá literárním odborem: „*Žádáme právo volné dispozice, tj. přemístění a případně jiné dispozice pro umístění přednášek pečovatelských organizací a odborných rozhlasů, pokud hodláme vysílati aktuální programy vlastní. Od odborných rozhlasů a pečovatelských organizací budíž vyžádán souhlas s touto naší výhradou. Náhradní relace za přednášky takto z programu vyřazené se poskytovatí nebudou.*“⁷⁾

Šéf literárního programu dr. Miloš Kareš se zmínil o vzdělávací činnosti poměrně stručně, hlavně ve vztahu k uměleckým oborům, a to v tom smyslu, že „*nutno hledati nové formy, které zvýší jejich poutavost a pamatovatí na vysílání větších cyklů.*“⁸⁾ Tak se následně i stalo – prvním odvysílaným byl cyklus Hygiena léta. RJ začal přednášky vydávat i knižně, což dojednal s přednášejícími.

Kritéria pro honorování přednášek stanovil RJ takto: 1) Kvalifikace (např. univerzitní profesor, herec z Národního divadla apod. 2) délka trvání – do 15 minut honorář stejný, přes 15 minut o 50 % vyšší.

Vzdělávací program se osamostatňuje

Další etapa vývoje vzdělávání se datuje od 23. října 1932, kdy vzniklo samostatné přednáškové oddělení (později od r. 1933 odbor), vedené právě prof. Matouškem. Jeho prvními úkoly bylo pozvednout zájem o přednášky a reorganizovat dosavadní systém. V té době přednášky tvořily téměř 20 % vysílacího času. Prof. Matoušek především omezil časté vystupování přednášejících, některé z vysílání zcela odstranil a nahradil je odborníky. Usilovně pracoval na vhodné rozhlasové formě přednášky a vnesl do přednáškového programu aktuálnost. Jako novinku zavedl přednáškové cykly, docílil zkrácení vysílacích časů odborných rozhlasů tím, že z jejich působnosti vyňal obecně vzdělávací přednášky. Dosud zajišťovalo vzdělávací přednášky osm různých redakcí, a to bez koordinace. Od této doby přednášky obecně vzdělávací řídil rozhlas přímo. Ze zástupců osvětových institucí se vytvořil poradní komitét. V kompetenci odborných rozhlasů zůstal specializovaný přednáškový program, ale rozhlas měl jeho poslední redakci. Postupně se analogicky vybudovala přednášková oddělení ve všech stávajících odbočkách, jako poslední vznikla pražská (mimo ústředí) a pro německý rozhlas, součástí přednáškového odboru se stal i referát pro ženy. Odbočky měly za povinnost zasílat texty přednášek ústředí k posouzení pouze v případě, „*pokud nemají jistotu po stránce politické nebo vhodnosti či úrovně přednášky.*“

Další novinkou, kterou dr. Matoušek zavedl, byla kartotéka přednášejících se záznamem hlasatele a inspektora o kvalitě dotyčného. Záznamy se pořizovaly i ve zvukové podobě, která umožnila ověřit hlasové schopnosti a způsob podání přednášejícího. (Později se tak významně obohatil rozhlasový archiv.) V roce 1932 dr. Matoušek přitvrdil kritiku odborných rozhlasů a pečovatelských institucí (Masarykův lidovýchovný ústav, Konfede-

race duševních pracovníků, Masarykova akademie práce, Lidová akademie). „*Jest tu 5 redakcí, které dělají jednu věc. Snažíme se vyzvednout přednášky vlastní, chceme, aby u nás mluvili jen prvotřídní lidé. Tomuto niveau se tyto korporace nesnaží přiblížiti. Jest nutno uvažovati, mají-li naše pečovatelské korporace skutečně oprávněnost bytí. Tvrdím, že ji nemají.*“⁹⁾

O tom, že rozhlas přikládal přednáškám značný význam, svědčí v r. 1932 i vylepšení nové přednáškové síně, aby se dosáhlo lepších akustických parametrů. Zároveň byla síň vybavena návštěvní optickou tabulkou, upozorňující mluvícího na příliš nebo málo hlasitě mluvením¹⁰⁾.

Hlavní úkoly vzdělávání v rozhlase prof. Matoušek spatřoval v tom být „*jakási pokračovací škola dospělých*“ a navazovat „*na bezprostřední aktuální události a potřeby*“¹¹⁾. Vzdělávací činnost pokrývala všechny obory lidské činnosti, nastal přesun od lidovýchovné encyklopedické koncepce k aktuálnosti. Nezbytnou podmínkou úspěchu přednášky byla její přístupnost, a to po stránce obsahu i formy. Rovněž bylo nutné respektovat specifika a psychologii posluchače a tomu přizpůsobit projev. Osvědčila se délka 10–15 minut.

Objevují se nové formy vzdělávacích pořadů

K oživení vzdělávacího programu se začalo používat nových forem jako např. besedy, interview a dialogy. Dolem bezprostřednosti a přirozenosti navozovala obsahová příprava, ale ponechání prostoru pro improvizaci ve formě. Významným vzdělávacím počinem byl 15dílňý cyklus volných rozhovorů Svět v přerodu, který se vysílal v letech 1933–1934. Následně vyšel i knižně. (I to bylo ve vzdělávací činnosti rozhlasu novum.) Před rozhlasovým mikrofonem docházelo k živé výměně názorů, k posluchačům promlouvali zastánci odlišné koncepce. Další formou byly přednáškové montáže a naučné scény, které obsahovaly dramatickou formu. S naučnými scénkami začal jako první u nás pracovat Zemědělský rozhlas, uplatnění našly zejména ve školském rozhlase. Příkladem přednáškové montáže byl cyklus Škola v kostce nebo Cestami odboje, který je spojen se jménem dr. Václava Růta a ve kterém byla poprvé použita kombinace výkladu a dokumentů (citáty, hudba, poezie, zvukové efekty.). Podobně byly ztvárněny i České řeky. Zasluhou Růtovou se tak pásmo přeneslo vedle literární a kulturní tematiky i do historické a vlastivědné. Formu pásma využil i další ze zaměstnanců vzdělávacího odboru dr. Jan Wenig v psaných reportážních procházkách (např. Návštěva v lázních Poděbradech). Rozšíření o problematiku technickou přinesl Václav Gutwirth: Jak přijela do Prahy první železnice.

Posun k aktuálnosti nastal i v ostatních odborech – literární odbor začal věnovat více pozornosti poezii a připravoval pořady k jubileím významných českých básníků. Rozhlas si také začal více všimnout důležitých kulturních událostí a k řadě z nich se připojil zařazením přednášky pronesené některou z významných osobností (V. V. Štech, Č. Zibrt, Josef Holeček...).

Další vzdělávací program

Vedle přednášek byly v prvních obdobích součástí vzdělávacího programu kurzy, zaváděné od r. 1925. Prvním realizovaným byl v červenci kurz Deset minut tělovýchovy vedený ředitelem tělovýchovné školy v Praze Jiřím Hojerem. Původně bylo ještě předtím plánováno zahájení kurzů francouzštiny, ale termín musel být posunut, „*jelikož p. prof. Jul. Pichon nemohl skončiti včas pří-*

pravu k zahájení kurzu.¹²⁾ Zahájil na podzim, a aby získal oblibu posluchačů, jednotlivé lekce otiskoval programový věstník. Později se v rozhlasovém programu vyučovala i angličtina, němčina, ruština, ale také správná čeština. Jak dr. Karel zdůraznil, „nejdůležitějším je však kurs správné češtiny, který proponuje Erno, a který doplňuje kursem i tečnického umění a správného přednesu (Karen, Hurt, Dobrovolný aj).“¹³⁾ Postupně docházelo i u kurzů ke specializaci – např. kurz ruštiny připravovala Praha, zatímco kurz francouzštiny byl záležitostí brněnskou. Jen pro zajímavost – vysílal se i kurz těsnopisu či esperanta (1928). Z programové konference 1931 vzešel i požadavek na programovou koordinaci, aby jazykové kurzy a přednášky byly zařazovány do časů, kdy je možné jejich vysílání soudobým rozhlasem. Dalším typem vzdělávacího programu byly poradny, z nichž nejnámější byl jazykový koutek.

Pro úplnost je třeba zmínit vzdělávací pořady Školského rozhlasu. 22. května 1926 začal rozhlas vysílat hudební besídky, „jež mají výchovný cíl, mají vést děti k lásce a porozumění pro dobrou hudbu, prohlubovat hudební zájem a učit naslouchání“¹⁴⁾. Od těchto prvních krůčků vedla ještě poměrně dlouhá cesta ke Školskému rozhlasu (říjen 1929). Právě v něm se velmi výrazně uplatnily vzdělávací a výchovné prvky rozhlasového vysílání. Relace sloužily především jako doplněk klasické formy vzdělávání, využívaly hlavně dramatických forem a ve vztahu k obecnému vzdělávacímu programu byly s ohledem na posluchače kratší (pětiminutové přednášky).

Ve 30. letech rozhlas odvysílal ročně cca 10 000 přednášek, které tvořily v průměru 14 % programu. Postupně se specializovaly i ve vztahu k posluchačské obci. Dopolední přednášky se nejčastěji zabývaly tématy zaměřenými na ženy v domácnosti, odpoledne se vysílaly přednášky odborných rozhlasů a jedna přednáška všeobecného zaměření, večer pak přednáška určená co nejširšímu okruhu zájemců. K zachycení charakteristického koloritu nepochojně přispělo i přenesení přednášek, projevů a naukových reportáží z rozhlasového studia do terénu – tak se k posluchačům dostávala atmosféra továren, slavností a událostí. Současně ovšem nastolila tato změna i potřebu nové profese – režiséra přednáškového oddělení. Úsilí (zejména V. Růta) o spojení přednáškové věcnosti a rozhlasové členitosti výkladu limitovaly technické možnosti rozhlasu (odstranilo je používání magnetofonu) a snaha o politickou nezávadnost.

Tento stav přetrvával prakticky po zbytek meziválečného období. To, že dominantní postavení získala ve vzdělávací oblasti z počátku přednáška, bylo dáno tím, že byla tradičním žánrem v osvětové a vzdělávací činnosti již před zahájením rozhlasového vysílání, a tím, že svým charakterem nejvíce vyhovovala vzdělávací, osvětové a lidovýchovné koncepci vedení Radiojournalu. **Matouškova éra byla prvním pokusem o realizaci ucelené koncepce vzdělávání rozhlasem, bohužel násilně ukončenou německou okupací.**

Vzdělávání v období protektorátu

Hned po mnichovském diktátu se tematika vzdělávacích pořadů zaměřila na posilování národního uvědomění – vysílaly se cykly *Náš československý stát, Záruky naší bezpečnosti, Češi a Němci pohromadě, Co by řekli dnešku...* Ještě počátkem roku 1939 se vysílal cyklus *Dějiny k nám mluví*. Ale změny na sebe nedaly dlouho čekat. Již k 1. červenci 1939 byly *Zemědělský a Dělnický rozhlas* včleněny do struktury rozhlasu a staly se součástí odboru pro reportáže a rozhlasové odborné. K 1. březnu 1940 vznikla Programová intendantura, která měla

„usměrňovat“ program. A udála se i další podstatná změna, dotýkající se vzdělávání, a to personální – rozhlas opustil v r. 1943 (ze vzdělávání odešel 1940) tvůrce rozhlasového vzdělávacího programu prof. Matoušek. (Na krátkou dobu se sice ještě vrátil v květnu 1945, ale to už na jiné místo – jako generální ředitel rozhlasu.) Vzdělávací odbor tvořily přednáškový referát a rozhlas pro ženy, zvláštní složkou v rámci vzdělávacího odboru byl Školský rozhlas. Od r. 1941 vedl vzdělávací odbor dr. Prokop, samostatný přednáškový referát ing. Paleček. V roce 1942 nastala další změna v organizaci celého rozhlasu, vytvořila se Sendergruppe Böhmen und Mähren a vznikly dva programové odbory – umělecký a politický, vedený Němcem Horstem Pabelem. Do tohoto odboru bylo včleněno prakticky veškeré vzdělávání – přednáškové oddělení, Školský rozhlas, odborné rozhlasové i reportážní oddělení. Mimo stálo pouze oddělení politických přednášek, které vedl známý kolaborant Alois Kříž. Jazykové kurzy byly zredukovány na němčinu a italštinu, kromě nich se uskutečnil ale i třeba praktický kurz jednoduchého účetnictví. Ve vysílání vzdělávacích pořadů stejně jako v celém rozhlasovém se promítly germanizace, zákazy i několikanásobná cenzura. Stále více se objevovala tematika německá, západní kultura a věda se staly tabu. Jiskřičku naděje udržovala krajová a národopisná pásma, pásma historická a přírodovědná, ale i naukové pořady hudební. Zasluhou dr. Očadlíka se do vysílání dostala prezentace děl našich hudebních velikánů, spojená s výkladem. Větší prostor dostávala v tomto neradostném období přírodovědecká tematika, a to v pásmech dr. Josefa Koláře (Ostrava), Živana Vodsedálka či Ferdinanda Herčíka (Brno). Právě v Herčíkově pásmu S mikrofonem mezi atomy se v r. 1942 poprvé v rozhlase objevila jaderná fyzika. V Brně se zrodil i nový typ pořadu, vycházející ze spolupráce s posluchači (Sedm mudrců, Lidí ky, poradte!).

Druhá šance 1945–1948

Po válce se rozhlas vrátil k předválečné organizační struktuře, naskytl se druhá šance k realizaci ucelené koncepce vzdělávání rozhlasem. Rozhlas zaujímal významné místo mezi prostředky sloužícími k vzdělávání dospělých, bohužel je nutné konstatovat, že tohoto postavení nevyužil. Vzdělávání si sice uchovalo samostatnou existenci, ale výrazně proměnilo svůj obsah. Bylo nutné reagovat na zrychlené tempo rozvoje vědy a techniky, dohnat zpoždění zapříčiněné válkou. Ale vzdělávání bylo jednostranně ideologicky orientováno, prioritami se staly budování a všeobecné rozšíření vzdělání. Vzdělávací pořady se zaměřily na podporu vládního programu, výstavbu republiky, řada relací byla obsahově zaměřena na výchovu ke státnosti, prohlubování sociálního citění, znalosti socialismu a správní organizaci státu. K těmto tzv. nosným tématům sloužily jako doplněk pořady připomínající významná jubilea a osobnosti, pořady zabývající se poměrem Čechů a Slováků i obecně slovanskými záležitostmi. Méně zastoupenými tématy byly život v jiných zemích, poznatky z oblasti přírodních a technických věd. Dokládá to program vzdělávacího odboru přijatý na programové konferenci v Gräfenberku, formulovaný do následujících bodů:

1. *Zdůraznění realistického a materialistického pohledu na dění sociální, hospodářské a kulturní.*
2. *Zdůraznění podřízenosti všeho lidského konání, at už duševního nebo hmotného, nadřazeným zřetelům: společenským a odmítnutí jakékoliv samočelosti ve filosofii, ve vědě, v umění i v praktických aplikacích.*

3. *Zdůraznění kolektivismu a společenského zřetězení všech skutečností a odmítnutí individualistického anarchismu.*
4. *Zdůraznění racionalistického a empiristického poznání a odmítnutí poznání mimorozumového, ať už je to intuice či osvícení. S tím souvisí boj proti předsudkům a pověrám – a kladně: zdůraznění kritičnosti a konkrétního pohledu na věci bez romantických závojevů.*
5. *Poskytnout nejrozsáhlejší možnosti pro tvoření a propagaci laické kolektivistické morálky. Konkrétně to znamená pomáhat tvoření nových typů hrdinů: myslitele, vědce, technika, organizátora, služící společnosti a jejich postavení na místo zlomného romantika, imperialistického nebo liberalistického rváče, nebo snílka, utíkajícího se do samoty přírody.¹⁵⁾*

Ke ztvárnění relací užíval odbor nejrůznější formy od jednoduché přednášky přes čtený dialog až ke vzdělávacímu pásmu. Začal užívat i kombinovaný pořad, pestrou montáž různorodých záběrů spojených hudbou, slovem nebo obojím, čímž usiloval o udržení pozornosti posluchačů. Důležitá byla i změna projevu, jeho oprostění od patosu a monotónnosti. Volný rozhovor se uplatnil v živě vysílané brněnské Volné tribuně, která byla diskusí odborníků k danému etickému či filozofickému tématu. Příležitost ke kritickým vystoupením dostali i posluchači v novém typu pořadu Hovoříme s posluchači. Jednalo se o diskusní pořad o zásadních problémech, realizovaný formou besedy významných rozhlasových pracovníků s odborníky z různých oborů. Jako první tento typ pořadu začala praktikovat Plzeň. Přínosem byl bezprostřední živý styk s posluchači. Od 30. září 1946 vysílal rozhlas denně Jazykový koutek a jednou týdně význační jazykovědci pokračovali v předválečném úsilí o kultivaci češtiny v cyklu *Náš jazyk mateřský*. K prohlubování morální úrovně posluchačů měla přispět pravidelná nedělní *Živá slova*, ve kterých vystupovaly významné osobnosti z různých oblastí společenského života. Nově byl od poloviny července 1947 vysílán cyklus *Kdo je...*, který představoval významné osobnosti ze všech oborů činnosti. V září bylo zahájeno vysílání dvanáctidílního cyklu přednášek M. V. Kratochvíla *Tisíciletou stopou českých dějin*. Významné historické události připomínala i *Kronika roku 1848*, vysílaná od ledna 1948 vždy v neděli v 19.45 hodin.

Rozhlasová universita zahajuje

Nejvýznamnějším vzdělávacím projektem, a to nejen tohoto období, ale i celé rozhlasové historie, byla *Rozhlasová universita*, zahájená 30. září 1947 cyklem *Dějiny země a jejího tvorstva*. Jednotlivým tématům byl věnován půlhodinový výklad, po něm následovala debata přednášejícího s žáky ve studiu. V každé relaci byla položena jednoduchá otázka, na kterou posluchači mohli odpovědět na korespondenčním lístku; písemně mohli zasílat i případné dotazy. Osvědčení o účasti dostal pouze ten, kdo odpověděl na otázky ze všech dílů. Cyklus *Vývoj země a tvorstva* získal 1100 stálých posluchačů, kteří za dobu jeho trvání zaslali 8000 lístků s odpověďmi. Od 9. ledna 1948 pokračovala *Rozhlasová universita* cyklem *Dějiny lidstva*.

Další vzdělávací pořady

V rámci samostatného oddělení vzdělávacího odboru se připravovaly relace pro ženy. K nejčastějším tématům

zpočátku patřila domácnost a výchova dětí, postupně se i v nich objevovala dvouletka, zapojení žen do pracovního procesu, náborové a propagační akce zaměřené na ženy. V relacích vystupovaly poslankyně Ústavodárného národního shromáždění Fráňa Zemínová, Marie Trojanová, Anežka Hodinová-Spurná. Součástí vysílání pro ženy byly i pořady z oblasti literární, kulturní, pedagogické, reálnizované i formou pásma nebo reportáže. Velmi důležitá byla osvětová činnost vzdělávacího odboru v oblasti zdravotnické, častým tématem přednášek byly sociální choroby současnosti, kojenecká úmrtnost, boj s tuberkulózou a alkoholismem. Vedle vlastních naukových pořadů vysílal vzdělávací odbor i relace jednotlivých odborných rozhlasů – rozhlasu zemědělského, rozhlasu Ústřední rady odborů, rozhlasu pro průmysl, obchod a živnosti a také zpravodajství ministerstva výživy. S obnovením činnosti odborných rozhlasů se vrátily i problémy s tím spojené. Rozhlas neměl možnost do jejich relací zasahovat, neměl právo je redigovat, jejich nízká úroveň kazila reputaci rozhlasu. Nebylo výjimkou, že relace odmítnutá například vzdělávacím odborem pro špatnou úroveň se uplatnila ve vysílání odborných rozhlasů. Vysílání odborných rozhlasů nebylo koordinováno s vysíláním Čs. rozhlasu, docházelo k vysílání velmi podobných programových typů nebo témat vzápětí po sobě. Tedy přesně k tomu stavu, který již počátkem 30. let kritizoval a proti kterému úspěšně bojoval prof. Matoušek.

S velkým posluchačským ohlasem se setkal pořad *Hudební hádanky* připravovaný vynikající popularizátorkou vážné hudby Annou Hostomskou (vysílaný od prosince 1946). Významnou měrou přispěl k vzdělávání národa v hudební oblasti nenásilnou formou. V r. 1946 přišlo do rozhlasu k hudebním soutěžím A. Hostomské 12 000 dopisů od posluchačů. Poměrně značným procentem se do soutěže zapojily i děti.

Z tohoto období je k dispozici i první výzkum poslouchivosti. Ze vzdělávacích pořadů byly nejlépe hodnoceny lékařské přednášky (2. místo), dále cestopisné (7.) a historické (13.), technické (19.) a přírodní vědy (23.).

Tento druhý pokus o vytvoření uceleného systému vzdělávání rozhlasem byl ukončen násilně – únorovým pučem.

Znovu v zajetí ideologie

Po únoru 1948 proměna rozhlasového vzdělávání pokračovala. Rozhlas jako významný prostředek masového šíření osvěty, vzdělávání a výchovy se stal (vlastně podruhé v krátkém období) nástrojem převýchovy národa. Úkolem vzdělávacího odboru bylo „vytvořit“ nového socialistického člověka, z nového úhlu pohledu vykládat dějiny, přírodní vědy, filozofii, náboženství a propagovat nový světový názor. K tomu účelu dostal v letech 1949–1952 k dispozici téměř denně lukrativní večerní časy v rozsahu 15–20 minut. Další čas určený přednáškám byl ve 13.30 hod. Pokračovaly sice i přednášky všeobecného zaměření (např. zdravotnické, cestopisné), ale naprostou převahu získala témata politická. Významná byla nedělní *Živá slova* (na jejichž přípravě se podílely i kraje, zejména Brno) a nedělní promluvy Zdeňka Nejedlého *Na okraj dne*. Na cyklus přednášek *Obrazy z českých dějin* vysílaný od ledna do března 1950 navazoval v létě cyklus *Obrazy světových dějin*. V roce 1950 se odvysílal cyklus dvacetiminutových přednášek *Dějiny filozofie*, pojatý samozřejmě z marxistického hlediska. V roce 1951 se rovněž ve večerních časech vysílal cyklus dvacet čtyř přednášek na téma *Poznáváme SSSR*, v neděli večer hodinová montáž *Putujeme po táboru míru*.

Proměna Rozhlasové university

Rozhlasová universita sice pokračovala, ale se zásadní obsahovou změnou. Po prvních úspěšných cyklech, připravených brněnskou redakcí vzdělávání, přešla od r. 1949 její příprava do Prahy. Prvním pražským cyklem byly Dějiny socialismu, hned po nich následovalo Budování socialismu připravené ostravským studiem. Další cyklus v r. 1950 pod názvem Rozhlasová zemědělská universita připravila opět Praha. Posledním rozhlasovým dílem Ž. Vodseďálka byly Základy mičurinství, uvedené jako Rozhlasová technika. Na podzim 1950 pokračovala Rozhlasová universita cyklem Z dějin lidu Československa, v září 1951 cyklem Kapitoly z dějin předmnichovské republiky připravenými pražskou redakcí. V březnu 1951 ostravské téma Uhlí, základ civilizace, které mělo na jaře 1952 pokračování v tématu Víte, co je železo? Od konce března 1952 běžel poslední cyklus Rozhlasové university pod hlavičkou vzdělávacího odboru O výchově ve škole, v rodině i v životě.

Konec samostatnosti vzdělávacího odboru

V polovině roku 1952 došlo k zásadní reorganizaci rozhlasu. Ta po 20 letech ukončila (s výjimkou válečných let) éru samostatné existence vzdělávacího odboru. Místo něj vznikl jako součást Hlavní redakce politického vysílání redakce propagandy marxismu-leninismu (pro oblast společenských věd) a redakce vědy a techniky (pro obor přírodních věd). Paradoxně tím získaly přírodní vědy a technika, protože se přesně vymezil čas pro jejich popularizaci. V roce 1952 totiž politická témata zabírala už většinu vysílacího času vzdělávacího odboru (Na pomoc Roku stranického školení – Marxisticko-leninské učení o sociální revoluci, Možnosti mírového soužití dvou hospodářských systémů, Jak se připravovala zrada na albánském lidu aj.). Redakce vědy a techniky převzala také přípravu Rozhlasové university. Připravovala i řadu dalších samostatných pořadů, jako například pondělní populárně-vědecké nebo technické besedy, pásma o vědeckých osobnostech, informace o novinkách z vědy a techniky, okénko Z díla laureátů státních cen, lékařské a přírodovědecké přednášky.

Rozdělení vzdělávacích pořadů mezi dvě redakce mělo dopad i na původní záměr Rozhlasové university – udržovat pravidelnými cykly vzdělanostní úroveň nejširších vrstev na současné úrovni vědy. Návrat k původnímu záměru byl možný v druhé polovině 50. let, kdy se oprostila od různých deformací a omezení a mohla přinášet i jiná témata, než úspěchy naší, sovětské a jiné socialistické vědy. V redakci v té době působili Josef Branžovský, Věra Horká, Alois Holas, Tomislav Neklan, O. Jendrůlek a od roku 1955 Ivo Budil.

Pro úplnost je třeba uvést pásma vynikajícího popularizátora v oboru historie a přírodních věd Františka Gela. Jeho prvním pásmem z historie byla Marseillaisa vysílaná od 30. října 1949. Následoval Galileo Galilei a Internacionála, pásma o vzniku kalendáře pod názvem Proč je dnes 27. prosince, dr. Jan Janský – Kryštof Kolumbus lékařské vědy, Elektrické oči lidstva (akad. J. Heyrovský), O slávě českého rybníkářství, Město vidím veliké, Rychlejší než zvuk (K. E. Ciolkovskij), Inženýr Pasteur, Jiří Agricola, Muž, jenž poznal veliké tajemství země (akad. F. Pošepný), Narozneniny krásného průmyslu, Minulost naší budoucnosti, Paprsky X, O železe v té české zemi, Příběh zkratky „L“. Kromě toho napsal F. Gel v letech 1949–1958 řadu pásem pro mládež, pro redakci Zrcadla kultury a od roku 1956 i pro nově založenou redakci A-Zet. Čs. rozhlas v letech 1949–1963 uvedl cel-

kem 52 pásem Františka Gela. Vedle Františka Gela se podílel na vzdělávací činnosti dospělých posluchačů v letech 1949–1953 několika charakteristickými pásmo také Josef Kolář, i když jeho doménou byla především práce pro mládež. Pokračovatelem brněnské školy Živana Vodseďálka a Vladimíra Simanova se stal Přemysl Matula, který se věnoval popularizačtorské práci v oboru medicíny, archeologie i techniky (Operace srdce 1954).

Redakce propagandy marxismu-leninismu připravovala pořady Na pomoc posluchačům Roku stranického školení, besedy pro účastníky základních kurzů a kroužků marxismu-leninismu, besedy o spisech V. I. Lenina, J. V. Stalina a K. Gottwalda, ranní historizující poznámku List z kalendáře. V relaci Živá slova převažovala vystoupení vynikajících horníků, hutníků a traktoristů, kteří vyprávěli o své práci, vztahu ke straně a současnosti. Témata pořadu Živá slova (Velké štěstí je žít ve stalině epoše, Dokumenty o protinárodní a protilidové politice T. G. Masaryka, V čem spočívá škodlivost kultu osobnosti, O tvůrčím charakteru stranické práce) odrážela ideový vývoj ve společnosti. Z činnosti redakce nevzešlo v tomto období nic významného.

Vzdělávací pořady pro mládež

Ve vzdělávací činnosti pro děti pokračoval především vynikající popularizátor Josef Kolář. Jeho zásluhou se vzdělávací redakce pro mládež změnila na redakci Věda a technika mládeži (tzv. malá věda a technika). Nejvíce přispívala do pravidelné sítě vysílání pro školy. Připravovala i dva půlhodinové pořady z oboru vědy a techniky (jeden pro děti, druhý pro starší mládež), ze kterých vzešly Paprsek a Meteor. V redakci působil pod patronací dr. Koláře mladý Josef Kleibl. Od r. 1960 připravoval v téže redakci Kamil Horák pořad Hovoříme s rodiči, u jehož počátku stál v r. 1955 Ferdinand Smrčka. Do činnosti redakce se zapojila i krajská studia, u některých pořadů dokonce dominovala (brněnský Paprsek). Jména Vladimír Simanov, Liboslav Tetens, Libuše Metličková, Zdeněk Pražák. Většina pořadů byla ztvárněna formou rozhovorů, scének a pásem. Zvláště vynikala nauková a výchovná pásma Josefa Koláře. Za třicet let připravil J. Kolář pro rozhlas 245 pořadů, z toho na 200 pásem. V nich často využíval personifikace přírodního světa a názorné demonstrace (V zemi sopek a ledovců – vyprávění o přírodovědecké výpravě na Island; Malé příčiny a velké následky – o původcích spavé nemoci, malárie apod., Tvůrce rostlin – o Mičurinovi, Vývoj života, Krev – dárce života a další).

Léta šedesátá a v pořadí třetí šance

Celospolečenské uvolnění v 60. letech se promítlo i do vzdělávací činnosti rozhlasu. Oživily se kontakty se zahraničními rozhlasem z druhé strany železné opony a dokonce byla uzavřena smlouva o programové spolupráci s BBC a Švédským rozhlasem. Toho využila především redakce Meteoru (poprvé vysílán 1962) k obohacení svého archivu nahrávek hlasů přírody. Dalším výdobytkem byla účast v Mezinárodní rozhlasové universitě, kterou pod patronací UNESCO zajišťoval Francouzský rozhlas. Jednalo se o jakousi burzu zajímavých nápadů z nejrůznějších oborů. Jednotliví členové předkládali v předstihu své náměty, o nich se pak diskutovalo a nejzajímavější projekty byly realizovány. Každá z členských zemí měla právo z nabídky cokoli bezplatně využít. Do evropského povědomí se tak dostalo i několik vynikajících českých vědců (archeolog prof. Filip, dr. Peleška – tvůrce prvního českého kardiostimulátoru a ředitel IKEMu).

Jedním z nejuspěšnějších byl realizovaný mezinárodní seriál *Hudba kovových srdcí – zvony, zvonky, zvonkohry a zvonaství*. Pořady *Mezinárodní rozhlasové univerzity* se vysílaly od r. 1964 do r. 1969 jednou týdně na třetím programu, v rozsahu 15 minut. Počátkem normalizace byl projekt z čs. strany ukončen.

Renesance Rozhlasové univerzity

Rozhlasová univerzita pokračovala cykly o náboženství v životě jednotlivce a společnosti, cykly o biologii, dialektickém materialismu, historickém materialismu a fyzice, kosmonautice a astronautice, ekonomice zemědělství, vědeckém řízení společnosti (1964), současné marxistické filozofii, současná psychologii (1967–1968). Poslání *Rozhlasové univerzity* viděl vedoucí redakce Josef Branžovský v podchycení zájmu o společenské a přírodní jevy a v probuzení touhy dovídat se víc i z jiných zdrojů. Obliba *Rozhlasové univerzity* se zvyšovala, pokud se cyklus věnoval aktuálním společenským tématům.

Vyhledávanými pořady byla rovněž početná komponovaná populárněvědecká pásma podle vzoru F. Gela, například lékařský cyklus *Abychom žili zdravěji*, besedy *Co chcete vědět o...*, *Jazykový koutek*, *Technika dneška* a *Zířka*, *Besedy o vesmíru*, *Hygiéna duševního života*. Velký posluchačský zájem a oblibu získala reportážní pásma o záchraně lidského života, jež v brněnské redakci připravoval Přemysl Matula.

Náročné naukové pořady se přesunuly do odpoledních hodin. V květnu 1963 začal Čs. rozhlas vysílat zvláštní cyklus určený pro 6.–9. ročník ZDŠ. Vysíláme pro školní fonotéky. Velice zdařilý byl cyklus *Historia magistra vitae*, který se stal exemplární pomůckou při vzdělávání dětí i dospělých.

Vzdělávací cykly zařadily do svého vysílání všechny dětské redakce HRDM. Oblíbené byly besedy s V. V. Štechem o stavebním a architektonickém vývoji Prahy, seriál M. V. Kratochvíla o životním a uměleckém slohu jednotlivých historických epoch, *Hudební abeceda o základních hudebních pojmech, formách a nástrojích*, *Co nenajdete v učebnicích*. O původu a smyslu starých rčení pojednával cyklus *Co to je, když se řekne...* Pokračovaly *Hovory s rodiči*. *Vzdělávací pořady* doplňovala propagace nových typů pořadů pro školy v pedagogických časopisech. Rozhlas vydával i pravidelné měsíční přehledy s programy vysílání pro děti a mládež a metodické publikace. Nejvýznamnějším vzdělávacím pořadem se stal *Meteor*, populárněvědecký magazín pro mládež. Přízeň si získal zejména výběrem atraktivní a současně závažné tematiky, odhalující lidské poznání jako dopředužitelné. Seznamoval posluchače s novinkami populárněvědecké literatury a neustále přinášel novinky i po stránce formální (dramatické scénky, seriály).

Rozvoj forem vzdělávacích pořadů

Pro odlehčené vzdělávací pořady byla v rámci HRLDV vytvořena redakce AZ, která připravovala pořady typu *Malá rozhlasová encyklopedie*, *Piš a slyš*, *Rada moudrých*, *Nedělní hodinky*. Náročnými typy vzdělávacích pořadů přispěla redakce třetího programu v podobě *Antické a Etické knihovny*. Velký okruh stálých posluchačů (2500) získal i *Klub angažovaného myšlení*, připravovaný rubrikou marxismu-leninismu (Věra Horká, Helena Šleisová). Aktuální filozofická a společenská témata byla zpracovávána nově např. i formou ankety.

Reorganizací po sovětském vzoru v r. 1952 vzdělávání sice ztratilo svou samostatnost, ale prakticky při

všech hlavních redakcích působily vzdělávací sekce. I přes plánování programů se řada témat dublovala, na druhé straně ovšem ze vzdělávacího programu na čas zcela vymizela některá témata, dokonce i celé vědní obory. Typickým příkladem je historie, která nepatřila ani RVT, ani redakci marxismu-leninismu, která pojímala společenské vědy značně eklekticky. Je až neuvěřitelné, že po celých 15 let nebyl vyslán jediný historický cyklus. Obdobná situace nastala i v programu vyučovacím, který se zredukoval na 3 jazykové kurzy. 50. léta znamenala odklon od klasické vzdělávací linie, podřízení ideologii. **Oproti tomu 60. léta přinesla rozvoj vzdělávacích pořadů po stránce obsahové i formální. Nadějně pokusy o vzdělávací pořady přinesl III. program, ale to, co stále chybělo, byla ucelená koncepce vzdělávání rozhlasem.** Řada dílčích výzkumů realizovaných v oblasti vzdělávání v průběhu 60. let jasně ukázala všechny nedostatky současného stavu. Výzkumy přinesly i jeden zajímavý poznatek – navzdory konkurenci nového prostředku masové komunikace, televizi, neklesl zájem o rozhlasové vzdělávací pořady. Závěry většiny výzkumů lze shrnout do následujících bodů:

- I. 1. sjednotit a to i organizačně práci všech redakcí
2. vytvořit účelný systém dělby mezi rozhlasem a televizí
3. vypracovat vědecky zdůvodněný celospolečenský systém vzdělávání dospělých
- II. vypracovat systém popularizace vědeckých poznatků a vzdělávání dospělých v ČsRo.

S vytvořením samostatného vzdělávacího odboru počítal návrh vzešlý z činnosti komise pro Přestavbu programu organizace Českého rozhlasu (Branžovský, Halbich, Horčíčka, Jaroslav Jurásek, J. Kleibl, Hana Klimešová, Karel Macourek) v r. 1968. K realizaci tohoto záměru ovšem již nedošlo. Stejně jako dvě předchozí období vzestupu vzdělávacích pořadů skončilo i toto násilným přerušením.

Úpadek vzdělávání

S nastupující normalizací končí téměř vše, co bylo v oblasti vzdělávání rozhlasem předchozími generacemi vytvořeno. Na rozhlas se znovu pohlíželo jako na „prostředek agitace a propagandy“ či „ideově politický nástroj“, který měl být organizátorem „socialistické výstavby“ a výchovy „socialistického člověka“. Tomu byly podřízeny jak zpravodajské relace, tak kulturně vzdělávací pořady. Z programu zmizela *Rozhlasová univerzita*, byli vyhozeni prakticky všichni, kteří se podíleli na rozvoji nových forem vzdělávacích pořadů v 60. letech. Vrcholným produktem rubriky vědy a techniky byl magazín *Sputnik*, zaměřený hlavně na vědu zemí socialistického tábora.

Ze všeho pozitivního zůstal snad jen *Meteor*, který si díky dr. Kleiblovi uchoval vysoký standard. Kvalitu si udržovaly i vzdělávací pořady Kamila Horáka zaměřené především na rodiče – pořad *Hovoříme s rodiči* nahradil v roce 1980 pořad *My a děti*.

Na počátku normalizace vzniklo ÚVPZP, jehož součástí byla také redakce marxismu-leninismu. Připravovala hlavně propagandisticky výukové pořady typu *Na pomoc roku stranického vzdělávání*. Rozhodnutím ústředního ředitele z roku 1980 byla tato redakce začleněna do Hlavní redakce publicistiky a dokumentaristiky (součást ÚVPZP) a rozšířila svůj název – redakce propagandy teorie marxismu-leninismu a komunistické výchovy.

Rozšiřovat poznání a vzdělávání „socialistického člověka“ byly spolu s poskytováním estetických zážitků hlavní úkoly i druhého nově utvořeného národního okruhu Vltava. Ač o hudebněvzdělávacích pořadech jsem se